

TÁRKI REGIONÁLIS MŰHELYTANULMÁNYOK

2014/3. SZÁM

Adalékok a hátrányos helyzetű kistelepülés társadalmi sajátosságainak megismeréséhez¹

Sik Endre (TÁRKI)

TÁRKI, 2014. február

¹ A kutatás a Kockázatkutató Kft. számára készült.

TARTALOM

A szegénység kialakulása	8
Számít-e az etnikai identitás?.....	13
Mitől nő az anómia és a feszültség?	16
Összefoglalás	20
Irodalom	21

Ebben a műhelytanulmányban olyan kérdéseket fogalmazunk meg és próbálunk megválaszolni, amelyek társadalompolitikai szempontból a leglényegesebbnek tűntek számunkra. A válaszok megadásához olyan regressziós modelleket szerkesztettünk, amelyek alkalmasak arra, hogy a korábban leírt összefüggéseket összetetten ragadják meg.

AZ EGYÉNI JÖVEDELEM ALAKULÁSA

Melyek azok a tényezők, amelyek a legerősebben befolyásolják a jövedelmek alakulását? Ez az elemzés felfogható a munkaerő-piaci státusz elemzéseként is, amennyiben ennek segítségével elkülöníthetők azok a hatások, amelyek a HHK munkaerőpiacán a siker és a kudarc legerősebb tényezői.

Az elemzéshez egy 2009-ből és egy 2011-ből való nagy elemszámú országos adatfelvétel bérregresszióit vettük viszonyítási alapnak. Természetesen a velük való összehasonlítás – lévén a minták nagyon eltérőek, a modellek változói különbözőek – csak arra alkalmas, hogy segítségükkel feltételezéseket fogalmazzunk meg az azonos változók hozzávetőleges erejét és előjelük irányát illetően. A két bérregressziós modell alapján azt feltételezzük, hogy a HHK munkaerőpiacán is növeli a magasabb jövedelem elérések esélyét, ha valaki férfi, több az emberi tőkéje (minél magasabb az iskolai végzettség, annál magasabb jövedelem érhető el), a nyugat- és közép-dunántúli helyi munkaerőpiacon dolgozik, a középső korcsoportokba tartozik, nem roma származású (Sik et al. 2011, M1.1 és M2.1 táblázatok).

Az elemzés függő változója a nettó havi jövedelem, az elemzés alanyai az alkalmazottak ($N = 649$). Az alapmodell magyarázó változói olyanok, amelyeket a kiindulásként használt két bérregressziós modell is tartalmazott. Az alapmodell eredménye (1. táblázat):

- hasonlóan az országos tendenciákhoz, férfinak lenni határozott előnyt jelent a HHK munkaerőpiacán; ezzel szemben a HHK munkaerőpiacán nem mutatkozik sem jelentős jövedelemtöbblet a középső korosztályok (kivéve a 30–39 éveseket), a fejlettebb régiók és (a felsőfokú végzettség kivételével) a magasabb emberi tőke hatására;
- erősen hat ugyanakkor a roma/cigány származás, ami rontja a jövedelemszerzés esélyét; továbbá

- a munkaerő-piaci státusz: minél alacsonyabb a státusz, annál nagyobb bérhátrányt okoz.

1. táblázat: A nettó havi jövedelem alakulásának alapmodellje – az alkalmazottak körében, $N = 649$ (lineáris regresszió, illesztett R -négyzet 34%)

	<i>B</i> -érték	SE(<i>B</i>)	<i>Béta</i> -érték	Szign.
Férfi (%; ref.: nő)	16 387	0,21	5,6	0,0000
Korcsoport (ref.: 50 év felettek)				
18–29 éves (%)	–1 915	–0,19	–0,5	–
30–39 éves (%)	7 673	0,09	2,11	0,04
40–49 éves (%)	4 483	0,05	1,23	–
Iskolai végzettség (ref.: középfok)				
Általános (%)	–3 101	–0,04	–0,60	–
Szaktanulmányozó (%)	1 330	0,02	0,32	–
Felsőfok (%)	10768	0,08	1,86	0,06
Régió (ref.: Észak-Alföld)				
Nyugat-Dunántúl (%)	6 315	0,04	1,12	–
Közép-Dunántúl (%)	8 262	0,06	1,34	–
Dél-Dunántúl (%)	–2 643	–0,03	–0,53	–
Dél-Alföld (%)	–5 744	–0,05	–1,01	–
Észak-Magyarország (%)	–6 805	–0,05	–1,28	–
Munkaerő-piaci státusz (ref.: vezető, szellemi dolgozó)				
Szaktanulmányozó (%)	–18 326	–0,22	–3,6	0,0003
Betanított munkás (%)	–37 306	–0,41	–6,6	0,0000
Segédmunkás, mezőgazdasági fizikai dolgozó (%)	–47 562	–0,56	–8,3	0,0000
Származás (ref.: nem roma)				
Roma/cigány (%)	–13 234	–0,10	–2,63	0,009

A következő modell annyiban tér el az alapmodelltől, hogy benne az egyén munkaerő-piaci helyzetének és különféle tulajdonságainak, illetve az egyént körülölelő háztartás és lakóhely kontextuális elemei is szerepelnek (2. táblázat).

Azt látjuk, hogy az alapmodellhez képest a modell nem magyaráz meg számunkra többet a HHK munkaerőpiacának működéséről, és a modell eredményei sok tekintetben megváltoztak az újabb változók hozzáadása során. Nem változott a nem és a származás szerepe, illetve a regionális hatás hiánya, de felerősödött a kor hatása (valamennyi 50 éves alatti korcsoportnak – s minél fiatalabb, annál nagyobb – jövedelemhátránya van az 50 éves felettekhez képest), élesebbé váltak az iskolai végzettség hatásai, ugyanakkor a szak- és betanított munkás státusz hatását elfedik az újonnan bevont változók.

2. táblázat: A nettó havi jövedelem alakulásának bővített modellje – az alkalmazottak körében, $N = 649$ (lineáris regresszió, illesztett R -négyzet 32%)

	<i>B</i> -érték	SE(<i>B</i>)	<i>Béta</i> -érték	Szign.
Férfi (ref: nő)	10 269	0,13	5,5	0,0000
Korcsoport (50 év feletti)				
18–29 éves (%)	–22 967	–0,22	–8,6	0,0000
30–39 éves (%)	–11 932	–0,13	–5,20	0,0000
40–49 éves (%)	–8 902	–0,08	–3,65	0,0003
Iskolai végzettség (ref.: középfok)				
Általános (%)	–7 385	–0,10	–2,48	0,01
Szakmunkásképző (%)	–5 300	–0,64	–1,89	–
Felsőfok (%)	19 328	0,12	4,67	0,0000
Régió (ref.: Észak-Alföld)				
Nyugat-Dunántúl (%)	8 042	0,63	1,90	–
Közép-Dunántúl (%)	2 312	0,16	0,55	–
Dél-Dunántúl (%)	2 967	0,04	0,86	–
Dél-Alföld (%)	–1 896	–0,02	–0,48	–
Észak-Magyarország (%)	–5 439	–0,06	–1,55	–
Munkaerő-piaci státusz (ref.: vezető, szellemi dolgozó)				
Szakmunkás (%)	–4 233	–0,47	–1,50	–
Betanított munkás (%)	–3 493	–0,38	–1,27	–
Segédmunkás, mezőgazdasági fizikai dolgozó (%)	–11 697	–0,14	–4,38	0,0000
Származás				
Roma/cigány (%; ref.: nem roma)	–9 953	–0,91	–3,95	0,0001
A munkaerő-piaci helyzet második menetben bevont változói				
Határozott idejű szerződése van (%)	–4 731	–0,04	–1,58	–
Nem találna munkát (%)	8 139	0,08	3,00	0,003
Találna munkát (%)	36 619	0,27	11,96	0,0000
Egyéni jellemzők				
Anómia (%)*	–7 809	–0,10	–4,43	0,0000
Iszik (%)	2 803	0,03	1,41	–
Dohányzik (%)	–5 498	–0,07	–3,11	0,002
Rossz egészségi állapotú (%)	–2 285	–0,03	–1,15	–
Barátok száma (fő)	–10,6	–0,01	–0,11	–
A háztartási kontextus változói				
Termelnek zöldséget, gyümölcsöt (%)	777	0,01	0,44	–
Tartanak állatot (%)	95	0,00	0,05	–
Házastárssal él (%)	–3 177	–0,04	–1,86	–
Komfort (%)	8 159	0,10	4,26	0,0000
A lakóhely jellemzői				
Lakónépesség (fő)	–3,34	–0,25	–1,10	–
Fejlettség (pont)	345	0,01	0,42	–

Az új változók közül az optimizmus és a pesszimizmus (vagyis annak hite, hogy egy új munkahely megszerzésére képes vagy képtelen lenne az egyén, növeli, de a komfortos lakáskörülmények is növelik az egyén jövedelmét. Ugyanakkor csökkenti az egyéni jövedelmet az anómia magasabb szintje és a dohányzás.

A két modell közötti változások miatt célszerűnek látszott a legerősebben ható magyarázó változók dinamikus kiszűrése, ami nem érvényteleníti az eddig elmondottakat, de világosabbá teszi a legfontosabb változók egymásra gyakorolt hatását (3. táblázat).

3. táblázat: A nettó havi jövedelem alakulásának dinamikus modellje – az alkalmazottak körében, $N = 649$ (forward linear regression)

	B-érték	SE(B)	Béta-érték	Szign.
1. lépés (illesztett R-négyzet 21%)				
Határozott idejű szerződése van	-37 054	-0,46	-12,28	0,0000
2. lépés (illesztett R-négyzet 26%)				
Határozott idejű szerződése van	-32 212	-0,40	-10,69	0,0000
Találna munkát	21 629	0,23	6,41	0,0000
3. lépés (illesztett R-négyzet 30%)				
Határozott idejű szerződése van	-30 153	-0,37	-10,23	0,0000
Találna munkát	21 715	0,24	6,41	0,0000
Felsőfokú végzettségű	2 7516	0,21	5,91	0,0000
4. lépés (illesztett R-négyzet 33%)				
Határozott idejű szerződése van	-23 660	-0,30	-7,52	0,0000
Találna munkát	19 992	0,22	6,20	0,0000
Felsőfokú végzettségű	24 279	0,18	5,28	0,0000
Segéd munkás	-16 872	-0,20	-5,14	0,0000
5. lépés (illesztett R-négyzet 36%)				
Határozott idejű szerződése van	-20 950	-0,26	-6,71	0,0000
Találna munkát	17 079	0,19	5,33	0,0000
Felsőfokú végzettségű	19 199	0,15	4,17	0,0000
Segéd munkás	-24 615	-0,29	-6,94	0,0000
Betanított munkás	-17 790	-0,19	-5,12	0,0000
6. lépés (illesztett R-négyzet 38%)				
Határozott idejű szerződése van	-20 042	-0,25	-6,50	0,0000
Találna munkát	16 369	0,18	5,18	0,0000
Felsőfokú végzettségű	22 794	0,17	4,95	0,0000
Segéd munkás	-25 335	-0,30	-7,25	0,0000
Betanított munkás	-16 990	-0,19	-4,96	0,0000
Férfi	11 548	0,15	4,39	0,0000

7. lépés (illesztett R-négyzet 40%)				
Határozott idejű szerződése van	-19 878	-0,25	-6,53	0,0000
Találna munkát	16 415	0,18	5,26	0,0000
Felsőfokú végzettségű	12 580	0,10	2,38	0,02
Segédmunkás	-38 937	-0,46	-7,88	0,0000
Betanított munkás	-30 235	-0,33	-6,26	0,0000
Férfi	14 184	0,18	5,28	0,0000
Szakmunkás	-17 455	-0,22	-3,84	0,0001

A lépcsős modell ötödik lépésének ereje már meghaladja a korábbi két modell magyarázó-képességét, s végeredménye (a 7. lépés) jóval magasabb annál. A rendre bevonásra kerülő változók vagy erősítik a korábban bevont változók erejét, vagy oly módon csökkentik hatásukat, hogy nem esnek ki a modellből (vagyis szignifikánsak maradnak), ami a modell megbízhatóságára utal.

A legerősebben egy olyan változó hat, amelynek hatását az előző modellben a többi változó elnyomta: a határozott idejű szerződés erősen csökkenti az elérhető jövedelem nagyságát.

A modell legjobb változata² tehát azt mutatja, hogy a rossz munkaerő-piaci státusz (határozott idejű szerződés, segéd-, betanított, illetve kisebb mértékben szakmunka végzése) csökkenti, az optimizmus,³ a férfi szerep, illetve (kismértékben) a magas emberi tőke növeli a jövedelmet.

² A hetedik lépés után a modell magyarázó erejét még két változó (a 18–29 évesek és a munkahelyszerzésre való képesség hiánya) befolyásolta szignifikánsan, de ezek bevonása sem a modell erejét nem növelte, sem a már bent lévő változók erejét nem befolyásolta.

³ Itt fontos megjegyeznünk, hogy elemzésünk nem ad egyértelmű választ arra, hogy mi az ok és mi az okozat, hiszen az optimizmus lehet oka és okozata is a magas jövedelemnek, amennyiben mindkettő a jó munkaerő-piaci helyzet kifejeződése.

A SZEGÉNYSÉG KIALAKULÁSA

A kutatás során a szegénység öt elemét különböztettük meg: jövedelem-, vagyon-, lakásminőség-, megélhetés- és szubjektív szegénységet⁴ (Gábos et al., 2013). Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy milyen tényezők növelik az esélyét annak, hogy a háztartások a szegénység valamely vagy kumulált változatába kerüljenek.

A szegénység öt aspektusa értelemszerűen egymástól nem függetlenül fordul elő, a közöttük lévő korreláció mégis csak közepesen erős (4. táblázat), ami arra utal, hogy a szegénység valóban sokarcú jelenség.

4. táblázat: A szegénység öt aspektusa közötti korreláció

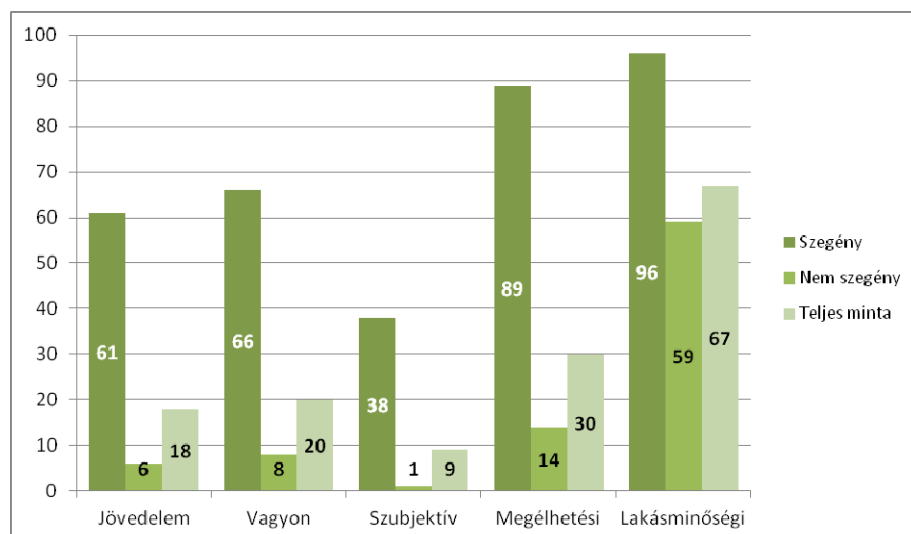
	Jövedelem	Vagyon	Szubjektív	Megélhetési	Lakásminőség
Jövedelem	–	0,21	0,28	0,32	–0,27
Vagyon		–	0,28	0,33	–0,28
Szubjektív			–	0,37	–0,16
Megélhetési				–	–0,28

Ezután az öt szegénységelem együttes előfordulásának esélye alapján klaszterelemzéssel kettéválasztottuk a mintát, s elkülönítettük a szegény (a háztartások 21%-a került ebbe a csoportba) és a nem szegény almintát.

A vizsgált öt szegénységelem előfordulásának aránya a szegény és a nem szegény almintában a legtöbb dimenzióban élesen eltér (1. ábra), de az is igaz, hogy a nem szegény háztartások körében is jelen van minden szegénységelem (különösen a hiányos lakás-komfort).

⁴ A szegénység öt eleme részben a már megismert kvintilis változók alsó kvintilisével azonosak (jövedelem és vagyon), a szubjektív szegénységet és a lakásminőséget is a már ismert komfort- és szubjektív anyagi helyzet változókkal azonosítottuk (utóbbinak azt az elemét, amikor a kérdezett szerint „nélkülöznek”). Az egyetlen újonnan képzett változó a megélhetési szegénység, ami öt változóból (nincs módjuk nyaralni, kétnaponta húst enni, lakásukat megfelelően fűteni, tartalékokat mozgósítani és heti, havi kölcsönkérés nélkül megélni) legalább négy esetében igaz.

1. ábra: A szegénység öt elemének aránya a szegény és a nem szegény háztartástípusban (%)

A kumulált szegénység létrejöttét legerősebben a roma/cigány származás okozza (5. táblázat).

5. táblázat: A szegénység kialakulásának modellje (logisztikus regresszió, pszeudo-R-négyzet 14,8%)

	Wald-érték	Szign.	Esélyhányados
Régió (ref.: Észak-Alföld)			
Nyugat-Dunántúl (%)	4,53	0,03	0,44
Közép-Dunántúl (%)	0,21	0,65	0,84
Dél-Dunántúl (%)	1,21	0,27	1,39
Észak-Magyarország (%)	7,24	0,007	2,22
Dél-Alföld (%)	0,00	0,96	1,01
Mezőgazdasági kistermelés			
Tartanak állatot (%)	26,16	0,0000	0,46
Van földjük (%)	0,02	0,88	0,98
Termelnek zöldséget/gyümölcsöt(%)	0,14	0,70	0,94
Önellátók valamiből	3,98	0,05	0,72
Származás (ref.: nem roma)			
Roma/cigány (%)	124,99	0,0000	5,41
A lakóhely jellemzői			
Lakónépesség (fő)	0,03	0,87	1,00
Fejlettség (pont)	1,11	0,29	0,95

Az állattartás erősen, a zöldség/gyümölcs önellátás kisebb mértékben, de szignifikánsan gátolja a szegénység kialakulását, továbbá regionális hatás is kimutatható: a nyugat-dunántúli régióban élők körében kisebb, az észak-magyarországiak esetében nagyobb a szegénnyé válás esélye.

A jövedelemszegénység esélyét a Nyugat-Dunántúlon élés csökkenti, az Észak-Magyarországon élés növeli, és ugyancsak csökkentő hatású az állattartás és a zöldség/gyümölcs önellátás (6. táblázat).⁵

6. táblázat: A jövedelemszegénység kialakulásának modellje (logisztikus regresszió, pszeudo-R-négyzet 14,6%)

	Wald-érték	Szign.	Esélyhányados
Régió (ref.: Észak-Alföld)			
Nyugat-Dunántúl (%)	8,36	0,004	0,28
Közép-Dunántúl (%)	0,04	0,83	1,08
Dél-Dunántúl (%)	0,09	0,76	0,91
Észak-Magyarország (%)	5,94	0,02	2,08
Dél-Alföld (%)	2,07	0,15	0,69
Mezőgazdasági kistermelés			
Tartanak állatot (%)t	13,90	0,0002	0,55
Van földjük (%)	0,19	0,67	1,08
Termelnek zöldséget/gyümölcsöt (%)	0,74	0,39	1,17
Önellátók valamiből (%)	4,80	0,03	0,69
Származás			
Roma/cigány (%)	118,82	0,0000	5,51
A lakóhely jellemzői			
Lakónépesség (fő)	0,00	0,99	1,00
Fejlettség pont	2,21	0,14	0,91

A fenti modellhez képest a többi szegénységelem esetében a következő eltéréseket tapasztalhatjuk (7–10. táblázatok):

- a vagyonszegénység esetében nem csupán az észak-magyarországi, de a dél-dunántúli lakosok is nagy eséllyel válnak szegénnyé;
- a szubjektív szegénnyé válás esélyét csak a roma/cigány származás növeli, és az állattartás csökkenti;
- a megélhetési szegénység esetében az előző szegénységelemhez képest csak annyi az eltérés, hogy a település fejlettsége is csökkenti a szegénnyé válás esélyét;

⁵ A jövedelemszegénység esélyének alakulására a TÁRKI Monitor 2012. évi adatfelvételén alapuló modell nem alkalmas összehasonlításra, mert ott a magyarázó változók zöme a háztartásfő jellemzőit és a háztartás szerkezetét tartalmazza (Gábos et al., 2013). Minden eltérés ellenére egy ponton ez a modell alátámasztja a mi modellünk érvényességét: a többi tényező hatásának kiszűrése után is a roma/cigány származás szignifikánsan növeli a jövedelemszegénység bekövetkezésének esélyét.

- a lakásminőségi szegénység (fordított előjelű változója) esetében azt látjuk, hogy a nyugat- és közép-dunántúli lakosok esélye kicsi, a roma/cigány származásúaké nagy az alacsony minőségű lakásban való élésre.

7. táblázat: A vagyonszegénység kialakulásának modellje (logisztikus regresszió, pseudo-R-négyzet 11,1%)

	Wald-érték	Szign.	Esélyhányados
Régió (ref.: Észak-Alföld)			
Nyugat-Dunántúl (%)	1,07	0,30	0,67
Közép-Dunántúl (%)	0,12	0,73	1,14
Dél-Dunántúl (%)	4,86	0,03	1,98
Dél-Alföld (%)	2,04	0,15	1,61
Észak-Magyarország (%)	7,02	0,05	2,28
Mezőgazdasági kistermelés			
Tartanak állatot (%)	14,39	0,0001	0,57
Van földjük (%)	1,72	0,19	0,82
Termelnek zöldséget/gyümölcsöt (%)	1,08	0,19	0,82
Önellátók valamiből (%)	7,33	0,007	0,63
Származás (ref.: nem roma)			
Roma/cigány (%)	60,76	0,0000	3,20
A lakóhely jellemzői			
Lakónépesség (fő)	0,39	0,53	1,00
Fejlettség (pont)	10,91	0,009	0,83

8. táblázat: A szubjektív szegénység kialakulásának modellje (logisztikus regresszió, pseudo-R-négyzet 9,2%)

	Wald-érték	Szign.	Esélyhányados
Régió (ref.: Észak-Alföld)			
Nyugat-Dunántúl (%)	0,25	0,62	0,77
Közép-Dunántúl (%)	0,11	0,73	0,83
Dél-Dunántúl (%)	2,84	0,09	2,02
Dél-Alföld (%)	0,03	0,87	1,07
Észak-Magyarország (%)	0,10	0,74	0,87
Mezőgazdasági kistermelés			
Tartanak állatot (%)	19,13	0,0000	0,36
Van földjük (%)	0,05	0,83	1,05
Termelnek zöldséget/gyümölcsöt (%)	1,91	0,17	0,70
Önellátók valamiből (%)	0,94	0,33	1,26
Származás (ref.: nem roma)			
Roma/cigány (%)	31,45	0,0000	2,96
A lakóhely jellemzői			
Lakónépesség (fő)	0,29	0,59	1,04
Fejlettség (pont)	0,28	0,60	1,05

9. táblázat: A megélhetési szegénység kialakulásának modellje (logisztikus regresszió, pszeudo-R-négyzet 8,8%)

	Wald-érték	Szign.	Esélyhányados
Régió (ref.: Észak-Alföld)			
Nyugat-Dunántúl (%)	3,47	0,06	0,58
Közép-Dunántúl (%)	1,76	0,19	0,67
Dél-Dunántúl (%)	1,09	0,30	1,28
Dél-Alföld (%)	0,33	0,57	1,16
Észak-Magyarország (%)	2,30	0,13	1,44
Mezőgazdasági kistermelés			
Tartanak állatot (%)	29,69	0,0000	0,50
Van földjük (%)	0,29	0,59	1,07
Termelnek zöldséget/gyümölcsöt (%)	0,48	0,49	0,90
Önellátók valamiből (%)	2,00	0,16	0,82
Származás (ref.: nem roma)			
Roma/cigány (%)	69,79	0,0000	3,35
A lakóhely jellemzői			
Lakónépesség (fő)	1,58	0,21	1,00
Fejlettség (pont)	5,13	0,02	0,89

10. táblázat: A lakásminőségi szegénység kialakulásának modellje (logisztikus regresszió, pszeudo-R-négyzet 11,5%)

	Wald-érték	Szign.	Esélyhányados
Régió (ref.: Észak-Alföld)			
Nyugat-Dunántúl (%)	59,77	0,0000	7,91
Közép-Dunántúl (%)	11,43	0,0007	2,44
Dél-Dunántúl (%)	1,29	0,25	1,30
Dél-Alföld (%)	4,96	0,03	1,73
Észak-Magyarország (%)	0,07	0,79	1,06
Mezőgazdasági kistermelés			
Tartanak állatot (%)	0,80	0,37	1,11
Van földjük (%)	0,96	0,33	1,14
Termelnek zöldséget/gyümölcsöt (%)	1,23	0,27	1,19
Önellátók valamiből (%)	0,88	0,35	1,13
Származás (ref.: nem roma)			
Roma/cigány (%)	53,04	0,0000	0,17
A lakóhely jellemzői			
Lakónépesség (fő)	28,22	0,10	1,00
Fejlettség (pont)	1,10	0,29	1,06

SZÁMÍT-E AZ ETNIKAI IDENTITÁS?

A kutatás során az egyén identitására két menetben kérdeztünk rá, ennek megfelelően a roma/cigány identitást is lehetett első, illetve második identitásként említeni. A leíró elemzés során láttuk, hogy a roma/cigány származás a mindennapi élet nagyon sok dimenziójában hátrányt jelent a HHK-en, sőt az tekinthető kivételesnek, ha ez a hátrány nem szignifikáns (ilyen például a mobiltelefon birtoklása. Az előbbieken bemutatott, a nettó havi jövedelem alakulásának alap-, bővített és dinamikus modelljei (vö. 1–3. táblázat) azt is bizonyították, hogy romának/cigánynak lenni az egyéb szociodemográfiai jellemzők hatáának kiszűrése után is a hátrányos helyzet esélyének növekedésével jár.

A következőkben azt vizsgáljuk, hogy az alacsony egyéni vagy fajlagos háztartási jövedelem kialakulásában van-e különbség abban, hogy az egyén első- vagy másodsorban tekinti magát romának/cigánynak?

A kérdésre a választ az előbbieken alkalmazott modellek újrafuttatásával kerestük oly módon, hogy minden egyéb tényezőt változatlanul kezelünk, de a roma/cigány származást kettéválasztottuk az identitás szerkezete szerint.

A munkaerőpiacon megszerezhető jövedelmet mindkét roma/cigány identitás szerkezet csökkenti, de ennek mértéke sokkal nagyobb a magyar-roma származásúak körében (11. táblázat).⁶

⁶ A modellben a többi magyarázó tényező hatása nem változik, tehát a férfi lét, a magas képzettség, a jobb munkaerő-piaci státusz és nagyobb önbizalom szignifikánsan növeli; a határozott idejű munkavállalás és az önbizalomhiány csökkenti a nettó egyéni jövedelmet.

11. táblázat: A nettó havi jövedelem alakulásának munkaerő-piaci helyzettel bővített modellje a roma-magyar identitás szerkezetének megkülönböztetésével – az alkalmazottak körében, N = 649 (lineáris regresszió, illesztett R-négyzet 41%)

	B-érték	SE(B)	Béta-érték	Szign.
Identitás				
Roma-magyar (%)	-3 001	-0,02	-0,44	-
Magyar-roma (%)	-12 037	-0,07	-1,98	0,05
Nem				
Férfi (ref: nő)	13 198	0,17	4,7	0,0000
Korcsoport (50 év felettek)				
18–29 éves (%)	-6 962	-0,07	-1,73	-
30–9 éves (%)	2 760	0,03	0,78	-
40–49 éves (%)	1 953	0,02	-0,56	-
Iskolai végzettség (ref.: középfok)				
Általános (%)	2 519	0,03	0,51	-
Szakmunkásképző (%)	3 269	0,04	0,84	-
Felsőfok (%)	12 448	0,09	2,27	0,02
Régió (ref.: Észak-Alföld)				
Nyugat-Dunántúl (%)	5 793	0,05	1,01	-
Közép-Dunántúl (%)	5 692	0,05	0,97	-
Dél-Dunántúl (%)	-915	-0,01	-0,19	-
Dél-Alföld (%)	103	0,00	0,02	-
Észak-Magyarország (%)	-2 797	-0,03	-0,55	-
Munkaerő-piaci státusz (ref.: vezető, szellemi dolgozó)				
Szakmunkás (%)	-18 460	-0,23	-3,85	0,0001
Betanított munkás (%)	-30 800	-0,33	-5,73	0,0000
Segédmunkás, mezőgazdasági fizikai dolgozó (%)	-37 667	-0,44	-6,76	0,0000
A munkaerő-piaci helyzet második menetben bevont változói				
Határozott idejű szerződése van (%)	-16 169	-0,20	-4,95	0,0000
Nem fog találni munkát (%)	-6 212	-0,08	-1,98	0,05
Fog találni munkát (%)	13 281	0,15	3,91	0,0001
Rossz egészségi állapotú (%)	-6 772	-0,06	-1,54	-

Hogy milyen okai vannak ennek a különbségnek, az csupán további és célzott elemzéssel lenne eldönthető, de nem vethető el ennek alapján egy olyan feltételezés, hogy a felvállalt (esetleg le nem tagadható) roma/cigány identitáshoz képest az asszimiláns identitásstratégia kevésbé sikeres.

Adatfelvételünkre alapozva még annyit tehattünk, hogy kontrollálva a munkaerő-piaci státuszt (kizárva az elemzésből a szakmunkásokat és az annál magasabb beosztásúakat) futtattuk újra az előző modellt. Ez felfogható egy olyan kísérletnek, amely a roma/cigány származásúak tipikus (a munkaerőpiac alsó rétegeire szűkített) helyzetét kész ténynek

elfogadva⁷ vizsgálja, hogy az ilyen lefelé nivellált helyzetben is érvényesül-e az előző összefüggés. A 12. táblázat azt mutatja, hogy a magyar-roma identitás okozta jövedelemhátrány továbbra is fennáll, miközben a roma-magyar identitás esetében ilyen hatás nem mutatható ki.

12. táblázat: A nettó havi jövedelem alakulása a munkaerő-piac alsó szegmensében a roma-magyar identitás szerkezetének megkülönböztetésével – az alkalmazottak körében, $N = 316$ (lineáris regresszió, illetett R -négyzet 39%)

	<i>B</i> -érték	SE(B)	<i>Béta</i> -érték	Szign.
Identitás				
Roma-magyar (%)	948	0,01	0,20	–
Magyar-roma (%)	–8 537	–0,09	–2,03	0,04
Nem				
Férfi (, ref: nő)	8 632	0,17	3,53	0,0004
Korcsoport (50 év feletti)				
18–29 éves (%)	–2 120	–0,04	–0,71	–
Iskolai végzettség (ref.: középfokú végzettség)				
Általános (%)	723	0,02	0,16	–
Szakmunkásképző (%)	2 226	0,04	0,51	–
A munkaerő-piaci helyzet második mentben bevont változói				
Határozott idejű szerződése van (%)	–20 771	–0,43	–8,37	0,0000
Nem találna munkát (%)	–8 785	–0,18	–3,42	0,0007
Találna munkát (%)	11 914	0,15	3,03	0,0007

A roma/cigány identitás szerkezetnek a szegénységre gyakorolt hatását vizsgálva azt találjuk (13. táblázat), hogy e tekintetben a roma/cigány származás mindkét formája komoly hátrányt okoz, sokkal jobban növeli a szegénység esélyét, mint az ilyen irányba ható regionális hatás (észak-magyarországi lakóhely), illetve a két szignifikánsan csökkentő magyarázó tényező (a nyugat-dunántúli lakóhely és az állattartás).

⁷ Míg az állásban lévők körében a mintabeli 14%-nál sokkal alacsonyabb a roma/cigány származásúak aránya (9%), addig a csak betanított munkásokat, segédmunkásokat vagy mezőgazdasági fizikai dolgozókat magában foglaló szegmensben ez az arány 15%.

13. táblázat: A szegénység kialakulásának modellje a roma-magyar identitás szerkezetének megkülönböztetésével (logisztikus regresszió, pszeudo-R-négyzet 15,1%)

	Wald-érték	Szign.	Esélyhányados
Identitás (ref.: nem roma)			
Roma-magyar (%)	76,22	0,0000	7,02
Magyar-roma (%)	67,71	0,0000	4,59
Régió (ref.: Észak-Alföld)			
Nyugat-Dunántúl (%)	4,40	0,04	0,44
Közép-Dunántúl (%)	0,14	0,70	0,87
Dél-Dunántúl (%)	1,04	0,31	1,36
Dél-Alföld (%)	0,02	0,88	1,05
Észak-Magyarország (%)	7,79	0,005	2,28
Mezőgazdasági kistermelés			
Tartanak állatot (%)	25,25	0,0000	0,46
Van földjük (%)	0,02	0,70	0,95
Termelnek zöldséget/gyümölcsöt(%)	2,83	0,09	1,26
Önellátók valamiből	2,77	0,10	0,76
A lakóhely jellemzői			
Lakónépesség (fő)	0,09	0,77	1,00
Fejlettség (pont)	1,12	0,29	0,94

MITŐL NŐ AZ ANÓMIA ÉS A FESZÜLTÉG?

Mivel az anómia és a feszültség magas értéke rontja egy társadalmi csoport, egy ország vagy egy régió közérzetét, ezért olyan negatív társadalmi jelenségnek tekinthetők, amelyeknek az eddig vizsgált objektív tényezők mellett társadalompolitikai jelentőségük van.

Az anómia kialakulásának esélyét (14. táblázat):

- növeli az alacsonyabb iskolai végzettség, a dél-dunántúli lakóhely, a lakóhely fejlettsége, a szegénység és a rossz egészségi állapot (érzete);
- csökkenti az alacsonyabb életkor, a roma/cigány származás, a nyugat-dunántúli lakóhely, az állattartás, a több barát.

14. táblázat: Az anómia* alakulásának modellje, N = 1944 (logisztikus regresszió, pszeudo-R-négyzet 16%)

	Wald-érték	Szign.	Esélyhányados
Nem (ref.: nő)			
Férfi (%)	3,50	0,06	0,80
Korcsoport (ref.: 50– éves)			
18–29 éves (%)	9,05	0,003	0,60
30–39 éves (%)	3,86	0,05	0,74
40–49 éves (%)	0,01	0,92	0,74
Iskolai végzettség (ref.: középfok)			
Általános (%)	18,82	0,0000	2,12
Szaktanácsképző (%)	5,80	0,02	1,53
Felsőfok (%)	0,05	0,82	0,94
Származás (ref.: nem roma)			
Roma (%)	6,23	0,01	0,66
Régió (ref.: Észak-Alföld)			
Nyugat-Dunántúl (%)	4,09	0,04	0,57
Közép-Dunántúl (%)	0,95	0,33	0,76
Dél-Dunántúl (%)	6,84	0,009	1,81
Dél-Alföld (%)	0,10	0,75	0,92
Észak-Magyarország (%)	1,43	0,23	1,31
Mezőgazdasági kistermelés			
Tartanak állatot (%)	8,23	0,004	0,72
Önellátók valamiből	1,86	0,17	0,85
A lakóhely jellemzői			
Lakónépesség (fő)	0,46	0,83	1,00
Fejlettség (pont)	5,77	0,02	1,13
Az életvitel egyes jellemzői			
Barátok száma (fő)	16,24	0,0001	0,97
Szegény (%)	50,58	0,0000	2,81
Rossz egészségi állapotú (%)	75,33	0,0000	3,00
Dohányzik (%)	6,62	0,01	1,34
Iszik (%)	0,01	0,93	0,99

* A négy anómia meglétére utaló állítás közül legalább kettővel egyetértők aránya. Az állítások: „Minden érdeklődésemet elvesztettem mások iránt”; „Túlságosan fáradt vagyok, hogy bármit csináljak”; „Úgy látom, hogy a jövőm reménytelen, és a helyzetem nem fog változni”; „Állandóan hibáztatom magam”.

A feszültségérzet két elemét tudtuk vizsgálni (15. és 16. táblázat).⁸ Az eredmények arra utalnak, hogy a területi feszültségérzetet növeli a férfi mivolt, az alacsonyabb életkor, a dél-dunántúli lakóhely, csökkenti a nyugat-dunántúli és észak-magyarországi lakóhely, a település fejlettsége és az alkoholfogyasztás.

⁸ Az ötféle feszültségérzet aggregált módja és másik három feszültségforrás (cigány/nem cigány, fiatal/öreg, külföldi/magyar) modelljei nem voltak elég robusztusak a részletesebb elemzéshez.

A szegények és gazdagok közötti feszültségérzetet is növeli a férfi lét, az 50 éves alatti bármely korcsoportba tartozás, a nagyobb népességszám; csökkenti a dél-alföldi és az észak-magyarországi lakóhely és a lakóhely fejlettsége.

15. táblázat: A budapestiek és vidékiek közötti feszültségérzet alakulásának modellje, $N = 1944$ (lineáris regresszió, illetett R -négyzet 14 %)

	Béta-érték	t-érték	Szign.
Nem (ref.: nő)			
Férfi (%)	0,05	1,88	0,06
Korcsoport (ref.: 50- éves)			
18–29 éves (%)	0,11	4,25	0,0000
30–39 éves (%)	0,05	1,85	–
40–49 éves (%)	0,04	1,68	–
Iskolai végzettség (ref.: középfok)			
Általános (%)	0,05	1,41	–
Szakmunkásképző (%)	0,02	0,05	–
Felsőfok (%)	–0,03	1,23	–
Származás (ref.: nem roma)			
Roma (%)	0,01	0,0	–
Régió (ref.: Észak-Alföld)			
Nyugat-Dunántúl (%)	–0,16	–4,47	0,0000
Közép-Dunántúl (%)	0,04	1,21	–
Dél-Dunántúl (%)	0,17	3,62	0,0003
Dél-Alföld (%)	–0,06	–1,71	–
Észak-Magyarország (%)	–0,14	–3,25	0,002
Mezőgazdasági kistermelés			
Tartanak állatot (%)	–0,03	–1,30	–
Önellátók valamiből	0,02	0,77	–
A lakóhely jellemzői			
Lakónépesség (fő)	0,04	1,53	–
Fejlettség (pont)	–0,11	–4,71	0,0000
Az életvitel egyes jellemzői			
Barátok száma (fő)	0,03	1,19	–
Szegény (%)	–0,03	–1,24	–
Rossz egészségi állapotú (%)	0,04	1,49	–
Dohányzik (%)	0,01	0,50	–
Iszik (%)	–0,06	–2,41	0,02

16. táblázat: A szegények és gazdagok közötti feszültségérzet alakulásának modellje, N = 1944 (lineáris regresszió, illetett R-négyzet 12%)

	Béta-érték-	t-érték	Szign.
Nem (ref.: nő)			
Férfi (%)	0,05	2,06	0,04
Korcsoport (ref.: 50– éves)			
18–29 éves (%)	0,04	1,35	–
30–39 éves (%)	0,04	1,67	–
40–49 éves (%)	0,05	1,96	0,05
Iskolai végzettség (ref.: középfok)			
Általános (%)	0,06	1,68	–
Szaktanácsképző (%)	0,02	0,67	–
Felsőfok (%)	–0,04	–1,43	–
Származás (ref.: nem roma)			
Roma (%)	0,01	0,55	–
Régió (ref.: Észak-Alföld)			
Nyugat-Dunántúl (%)	–0,06	–1,71	–
Közép-Dunántúl (%)	0,02	0,70	–
Dél-Dunántúl (%)	0,08	1,65	–
Dél-Alföld (%)	–0,10	–2,81	0,005
Észak-Magyarország (%)	–0,30	–6,95	0,0000
Mezőgazdasági kistermelés			
Tartanak állatot (%)	–0,02	–0,87	–
Önellátók valamiből	–0,03	–1,12	–
A lakóhely jellemzői			
Lakónépesség (fő)	0,06	2,39	0,02
Fejlettség (pont)	–0,09	–4,25	0,0000
Az életvitel egyes jellemzői			
Barátok száma (fő)	0,01	0,24	–
Szegény (%)	–0,02	–0,87	–
Rossz egészségi állapotú (%)	0,01	0,40	–
Dohányzik (%)	–0,00	–0,13	–
Iszik (%)	–0,15	–0,61	–

ÖSSZEFOGLALÁS

A jövedelmek alakulását befolyásoló tényezők vizsgálata során a nettó havi jövedelem alakulásának alap-, bővített és dinamikus modellje révén elkülönítettük azokat a hatásokat, amelyek a HHK munkaerőpiacán a siker és a kudarc legerősebb tényezői. Megállapítottuk, hogy férfinak lenni határozott előnyt jelent. Erősen hat ugyanakkor a roma/cigány származás, ami rontja a jövedelemszerzés esélyét; továbbá a munkaerő-piaci státusz: minél alacsonyabb a státusz, annál nagyobb a bérhátrány. A modell legjobb változata azt mutatja, hogy a rossz munkaerő-piaci státusz (határozott idejű szerződés, segéd-, betanított, illetve kisebb mértékben szakmunka végzése) csökkenti, az optimizmus, a férfi szerep, illetve (kismértékben) a magas emberi tőke növeli a jövedelmet.

A szegénység öt aspektusa (jövedelem-, vagyon-, lakásminőség-, megélhetés- és szubjektív szegénység) közötti csupán közepesen erős korreláció arra utal, hogy a szegénység sokarcú jelenség.

A roma/cigány származás a mindennapi élet nagyon sok dimenziójában hátrányt jelent a HHK-en élők körében, sőt az tekinthető kivételesnek, ha ez a hátrány nem szignifikáns (ilyen például a mobiltelefon birtoklása). Megvizsgáltuk, hogy az alacsony egyéni vagy fajlagos háztartási jövedelem kialakulásában van-e különbség abban, hogy az egyén első- vagy másodsorban tekinti magát romának/cigánynak. Megállapítottuk, hogy a munkaerőpiacon megszerezhető jövedelmet mindkét roma/cigány identitás szerkezet csökkenti, de ennek mértéke sokkal nagyobb a magyar-roma származásúak esetében.

A roma/cigány identitás szerkezetnek a szegénységre gyakorolt hatását vizsgálva azt találtuk, hogy e tekintetben a roma/cigány származás mindkét formája komoly hátrányt okoz, sokkal jobban növeli a szegénység esélyét, mint az ilyen irányba ható regionális hatás (észak-magyarországi lakóhely), illetve a két szignifikánsan csökkentő magyarázó tényező (a nyugat-dunántúli lakóhely és az állattartás).

Az anómia és a feszültség magas értéke rontja egy társadalmi csoport, egy ország vagy egy régió közérzetét. Az anómia kialakulásának esélyét növeli az alacsonyabb iskolai végzettség, a dél-dunántúli lakóhely, a lakóhely fejlettsége, a szegénység és a rossz

egészségi állapot (érzete); csökkenti az alacsonyabb életkor, a roma/cigány származás, a nyugat-dunántúli lakóhely, az állattartás, a több barát.

A feszültségérzet két elemét vizsgáltuk. Az eredmények arra utalnak, hogy a *területi* (a budapestiek és a vidékiek közötti) feszültségérzetet növeli a férfi mivolt, az alacsonyabb életkor, a dél-dunántúli lakóhely, csökkenti a nyugat-dunántúli és észak-magyarországi lakóhely, a település fejlettsége és az alkoholfogyasztás. A *szegények és gazdagok közötti* feszültségérzetet is növeli a férfi lét, az 50 éves alatti bármely korcsoportba tartozás, a nagyobb népességszám; csökkenti a dél-alföldi és az észak-magyarországi lakóhely és a lakóhely fejlettsége.

IRODALOM

- Gábos András, Szívós Péter, Tátrai Annamária (2013): Szegénység és társadalmi kirekesztettség Magyarországon 2000–2012. In Szívós Péter, Tóth I. György (szerk.): *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban* TÁRKI Monitor Jelentések 2012, Budapest, 37– 60. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf
- Sik Endre, Csaba Dániel, Hann András (2011): *A férfiak és nők közötti jövedelemegyenlőtlenség és a nemi szegregáció a mai Magyarországon*. EBH, Budapest. http://www.egyenlobanasmod.hu/tamop/data/TAMOP_EBH_1_szakertoi.pdf